

O'ZMU XABARLARI

ВЕСТНИК НУУЗ

АСТА NUUZ

MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI

JURNAL
1997 YILDAN
CHIQA
BOSHLAGAN

2024
1/4/1

Ijtimoiy-
gumanitar
fanlar turkumi

Bosh muharrir:

MADJIDOV I.U. – t.f.d., professor.

Bosh muharrir o'rinbosari:

ERGASHOV Y.S. – f-m.f.d., professor.

SHIRINOVA R.X. – fil.f.d., professor.

Tahrir hay'ati:

Sagdullayev A.S. – t.f.d., akademik.

Ashirov A.A. – t.f.d., prof.

Balliyeva R. – t.f.d., prof.

Malikov A.M. – t.f.d., prof.

Yusupova D.Y. – t.f.d., prof.

Yunusova X.E. – t.f.d., prof.

Murtazayeva R.H. – t.f.d., prof.

Mo'minov A.G. – s.f.d., prof.

Abdulayeva N.B. – f.f.d., prof.

Madayeva Sh.O. – f.f.d., prof.

Tuychiyev B.T. – f.f.d., prof.

Utamuradov A. – f.f.n., prof.

Muxammedova D.G. – psix.f.d., prof.

Boltaboyev H. – fil.f.d., prof.

Rahmonov N.A. – fil.f.d., prof.

Siddiqova I.A. – fil.f.d., prof.

Sa'dullayeva N.A. – fil.f.d., dots.

Arustamyan Y.Y. – fil.f.d., dots.

Pardayev Z.A. – fil.f.f.d., PhD.

Mas'ul kotib: **PARDAYEV Z.A.**

TOSHKENT – 2024

MUNDARIJA

Tarix

Abbasov B. XX asr o'rtalarida Farg'ona vodiysida ko'chirilgan aholining yangi sharoitga moslashishi.....	4
Акимниязова Г. Отражение торговых практик и купечества в Каракалпакском фольклоре	7
Ahmedova N. Muhammad Yusuf Bayoniyning Xiva adabiy muhitida tutgan o'rni	10
Djumanov S. Mustaqillik yillarida Imom Moturidiy merosining o'rganilishi va uning diniy qadriyatlarimizni tiklashdagi o'rni. 13	13
Jalilov D. Sopolli madaniyatiga dasht aholisi madaniy ta'siri: tarixshunoslik masalalari (1970-1999-yillar ilmiy ishlari misolida)	16
Qodirov N. Siyosiy partiyalar "Yoshlar qanotlari"ning yoshlar ijtimoiy faolligiga ta'siri	20
Qurbonov B. O'zbekistonda haj ziyoratining qayta tiklanishining tarixiy bosqichlari	24
Ochilova O. O'rta Osiyo xonliklaridagi mashhur tabiblar faoliyati	27
Сабитова К. Проблема неудовлетворительной подготовки педагогических техникумов в Узбекистане в период 1932-1936 гг. и пути ее решения	30
Tilavova M. Rossiya imperiyasi va Buxoro amirligi o'rtasida ziddiyatlarning kuchayishi	34
Toshturov Sh. Mingyillik rivojlanish maqsadlari doirasida O'zbekistonda ekologik barqarorlikni ta'minlash masalalari.....	37
Usarov U. XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asr boshlarida Toshkentning sug'orish ishlariga oid ba'zi mulohazalar.....	40
Ergashev U. Temir-qapig' – Sug'd va Tohariston orasidagi tarixiy tog' guzari	43

Falsafa. Pedagogika. Psixologiya. Metodika. Sotsiologiya. Siyosiy fanlar. Islomshunoslik

Abdullaeva S., Yuldasheva M. Dual ta'lim – afzalliklar va muammolar.....	46
Abdullayeva F., Umarova Z., Rashidov A. Zamonaviy moda tendensiyalarining soha doirasidagi ta'lim jarayonlari modernizatsiyasidagi aktualigi.....	49
Abduraimov I. Integrativ yondashuv asosida tarix fani o'qituvchilarini kasbiy rivojlanish metodikasini takomillashtirish	52
Akramov K. Kottej tipidagi va jamoat binolarini loyihalash estetikasi.....	55
Amanulla Z. Teaching methodics of Russian in China and in other countries teaching written translation competence of chinese and russian languages (for example of the China)	58
Anorboyev Q. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida biofarmatsiya fanini o'qitishda talabalarninig integrativ kasbiy kompetentligini rivojlantirish.....	61
Arapbayeva D. Shaxs milliy g'urning folklor san'atida namoyon bo'lishi	64
Arapbayeva D. Ajrashish ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida	67
Arushanova M. Yangi O'zbekistonda turizmni rivojlanishida Islom Karimov muzeyining o'rni	70
Atajonova A. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mediasavodxonligini rivojlantirish	73
Axmatova G. Gender yondashuv asosida ayol va erkakning jamiyatdagi o'rni.....	76
Axmedova D. Yangi O'zbekiston yoshlari-kelajagimiz poydevori	79
Axmedova M. Noto'liq oilaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	82
Ahmedaliev S. Ta'lim tizimida tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning pedagogik zarurati.....	85
Bahronov B. Jadid ma'rifatchiligining ijtimoiy-falsafiy rivojida Abdulla Avloniyning xizmatlari	88
Bekkiyeva N. O'smirlarda diniy tushunchalarning shakllanishida huquqiy madaniyatni psixologik xususiyatlari.....	91
Berdikulova S. Jamiyat milliy taraqqiyotida ijtimoiy normalarning ijtimoiy-falsafiy jihatlari	94
Bobanov X. Ontogenezda psixologik madaniyat rivojlanishining ijtimoiy-psixologik omillari.....	97
Burkhonov Sh. Martin Heidegger's profound inquiry into the moral and practical dimensions of pure existence.....	100
Yoqubjonov Sh. Ommaviy axborot vositasi – siyosiy kommunikatsiyaning asosiy faktori sifatida.....	103
Ikramov I. Jamiyatda milliy ijtimoiy xotiraning shakllanish mexanizmlari	106
Irisova S., Suyarov Z., Mamatov B. Maktabgacha yoshdagi bolalarga steam xalqaro dasturini qo'llash metodikasi	109
Ismanova A. Ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish-yoshlar tarbiyasining zamonaviy muhim usuli sifatida	112
Kadirova F. Development of reading abilities	115
Qarshiyev N. Markaziy Osiyoda davlatlarida siyosiy partiyalarning genezisi va ularning mafkuraviy yo'nalishdagi faoliyatining shakllanishi	118
Latibjonov R. Pedagoglarning kasbiy faoliyatida kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning ahamiyati	122
Mamatkarimova B. Texnik yo'nalishdagi talabalarning professional leksikasini takomillashtirishda integrativ yondashuvdan foydalanish asoslari.....	125
Mardankulov J. Matematika ta'limi natijalarini baholash va diagnostika qilish uchun test usuli va vositalardan foydalanish... 128	128
Maxmudova A. Zamonaviy jamiyatda bioetikaning asosiy muammolari	131
Muxammadiyeva X. Bo'lajak o'qituvchilarda konfliktologik kompetentlikni rivojlantirishda pedagogik-psixologik fanlarning imkoniyatlari.....	134
Nimatova M. Kredit-modul tizimida maktabgacha ta'lim yo'nalishlarida mustaqil topshiriqlar tuzish usullari	136
Nishonova N. Boshqaruvda xotin-qizlarning qobiliyati: mulohaza va takliflar.....	139
Otaqulov Sh. Gender tenglikni ta'minlashning asosiy tamoyillari.....	142
Payzibayeva M. Boshlang'ich sinflarda tarbiya fani asosida o'quvchilarni ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish usullari	145
Pardayeva K. Raqamli ta'lim va innovatsion texnologiyalar sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirish metodikasi	148
Rahimova G. Oilaviy hayot dinamikasida shaxs inqirozlarining oila mustahkamligiga psixologik ta'siri	151
Reymbaeva R., Ernazarova R., Daryabaeva A. Talaba-yoshlarning ijtimoiy faoliyati hamda vatan oldidagi mas'uliyati	154
Saidova M. Xarizmatik shaxslarning sotsial qiyofasi.....	157
Saparboyev K. O'zbekistonda xavfsizlikni ta'minlashning konstitutsiyaviy asoslari.....	160
Saparov B. Yoshlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish omillari.....	163
Sobirov D. Maqsadli ta'lim asosida talabalarning mustaqil ishlarini takomillashtirish metodikasi.....	166
Sodirjonov M. Zamonaviy o'zbek jamiyatida ijtimoiy transformatsiyaning etnosotsiologik omillari	170
Soyipov S. "Ravzat ush-shuhado" dostonida she'riy san'atlarning qo'llanilishi	173
Soliyev U. Ingliz tilida sohaviy matnlarni o'rgatishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish usullari	176
Тахирова М. Проектирование целей обучения	179
Tilabjonova S. Pedagogik amaliyotni o'tkazishning zamonaviy usullari.....	182
To'ymanova I. Talabalarda til o'rgatish jarayonini "Pen pal" asosida loyihalash metodikasi	185

Xasanova S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda xavotirlanishni psixodiagnostik tahlili.....	188
Xoldorova M. Elektron ta'lim vositalari asosida bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish	191
Xoliqova R. Ona tili ta'limida o'quv topshiriqlarini lingvodidaktik kompetensiyalar asosida rivojlantirish	195
Khujaakhmatova Q., Muradova S., Habibulloyeva G. Using innovative technologies in teaching FL to esp learners	198
Xuramova F. Mobil texnologiyalardan foydalanib ta'lim jarayonini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari	200
Xayitmuradova S. Talaba-yoshlarni tafakurini shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati	203
Xakimova I. Sog'lom shaxs hayotida psixologik xizmatning o'rni	206
Halimov Sh. Insoniyat madaniy faoliyati integratsiyasining falsafiy tahlili	209
Hoshimxonov M. Mashrabning taxalluslari va hasbi holi	211
Shamsutdinova N. Ibn sinoning "Risola ut-tayr" asarida tasavvuf mohiyati	214
Shermuxamedov A., Shermuxamedova N. Sport takomillashuvi guruh futbolchilarining o'quv-mashg'ulot yuklama parametrlarining musobaqa yuklama parametrlariga nisbatan mutanosibligini tadqiq etish	217
Ergasheva S. Madaniyat san'at sohasi menejmenti fanini o'qitish metodikasi	220
Eshbekov D. Davlat boshqaruvida parlament institutining o'rni va ahamiyati	222
Yuldashev F. Philosophical aspects of studying youth needs and interests in social life	225
Yusubov J. O'zbekistonda davlat fuqarolik xizmati sohasida kadrlar tayyorlash tizimining takomillashtirilishi	228

Filologiya

Abduqayumova S. Semantic features of english idioms with flower component.....	231
Abdurakhmonov M., Vokhidov A. Ergonyms of educational and cultural spheres in Shakhrisabz.....	234
Авлакулов Я. Проблемы исследования ономастического пространства узбекского языка.....	236
Akbayeva X. Chet tili darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish	239
Alihonova M. Diachronic approach towards food technology terminology	242
Asatjanova I. Ahmad Tabibiy g'azallarining vazn xususiyatlari	245
Ahmedov P. Художественное освещение проблемы технофобии в сборнике рассказов «Я, робот» Айзека Азимова	248
Achilova M. Shaxslararo munosabatlarda empatiya hissi ahamiyatining ilmiy adabiyotlarda o'rganilganlik holati.....	251
Baxadirova M. The gender factor in women's and men's linguistic worldviews	255
Berdiyeva N. Ingliz va o'zbek adabiyotida funktsional chegaralangan so'zlarning qo'llanishi va tahlili	258
Berdimurodov A. Nemis va o'zbek tillarida inkor gaplarning yasalishi va inkorni ifodalovchi so'zlarning semantik xususiyatlari	261
Biksalieva R. Productive word-formating affixes in the russian and uzbek languages as a means of reflecting socio-cultural realities.....	264
Bobokalonov O. Ziddiyat kontentli leksemalar va antonimlar paradigmasidagi farqli jihlatlar.....	267
Davletov K. Fransuz va o'zbek tillarida qo'rquv konseptiga kiruvchi sifatlar tasnifi.....	270
Davronova Z., Azamjonova S. Peculiarities of national and cultural realities in uzbek works translation into french language (on the example of Chulpan's novels "Day and night" and Aibek's "Navoi").....	274
Djafarova D. Tilshunoslikda "Tarixiy xotira"ga oid frazeologik birliklarning fransuz va o'zbek tillarida tahlili.....	277
Jo'raev J. "Gulshan ul -asror" qo'lyozma nusxalarida Amir Temur va unga chizilgan miniatyuralar talqini.....	280
Jurayeva M. Basic principles of studying language phenomena in cognitive linguistics	284
Zoxitova N. Internet nashrlarning migratsiya mavzusini yoritishida til xususiyatlari	287
Ibragimov A. Orzu Urganjning Fuzuliyga taxmislari	291
Kamolova S. O'zbek antoponimlarining badiiy matnlarda lug'aviy ma'nolarining ifodalanishi	294
Kayumova M., Ismatullayeva N. Haldun Taner ijodida dramatik janrning o'rni	297
Quadratova S. Hikoya janrining asosiy belgilari va tabiati	300
Matkarimova A., Yuldasheva D. Muloqotda shaxsiy munosabat kategoriyasi	303
Mirсанov G., Qarshiyeva Sh. Ingliz tili ergativ fe'llarining o'rganilish masalalari	306
Misirov S. Ingliz tilida pedagogika va psixologiya yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishda sohaviy matnlarni o'qishni o'rgatish metodikasi.....	309
Muxtorova U. Chingiz Aytmatov asarlarida inson va qismat tushunchasi.....	312
Nabiyeva N. O'zbek ayollar she'riyatida hijron motivi.....	315
Navruzova N. So'zning semantik tuzilishida konnotativ ma'noning ahamiyati.....	318
Namazova M. O'tkir Hoshimov asarlarida inson ruhiyati tasviri.....	321
Namozova F. Lingvosensorika – zamonaviy o'zbek tilshunosligining istiqbolli yo'nalishi sifatida.....	324
Norova R. O'zbek va ingliz adabiy ertaklarida she'rli vositalarni qo'llashda milliy folklorning o'rni.....	327
Ortikova M. Today, uzbek and english are mandatory units of language expressing relationships.....	330
Primov A. Badiiy adabiyot va folklorizm (Abdulla Qodiriy nasri misolida).....	333
Pulatova S. A window into Nabokov's mind through his novel "Ada"	336
Saydalieva N. Formation of written translation competence during teaching Chinese in Uzbekistan	339
Safoyeva S. Well so'zining diskursiv-pragmatik ma'nosi. Kino diskursida tarkibiy zanjir sifatida	342
Siddikova I. Stomatologik terminlarning shakllanishida intralingvistik va ekstralingvistik omillar	345
Tojiyeva K. Tilshunoslikda so'z va terminning o'zaro munosabati	349
Tuychiyev S. Gapning sintaktik tahliliga yangicha yondashuvlar haqida ayrim mulohazalar.....	353
O'rmonova N. Qur'oni Karim tarjimai muammolari	356
Usmonova M. Ingliz tilida "Boylarning paydo bo'lishi va qashshoqlik tasviri" tushunchalarining leksik va semantik xususiyatlari	359
Xotamova P. Ingliz va o'zbek tillarida sof substansial possessiv sintaksemaning ifodalanishi	362
Shermamatova S. Adabiyotshunoslikda motiv tushunchasi va uning genezisi	365
Shomurotova Ch. Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" asari syujetida plastik tasvir xususiyatlari.....	368
Shukurova S. Examining suicidal motifs in western and eastern literature: a cross-cultural comparative analysis.....	372
Elov B., Alayev N., Yodgorov U. Tematik modellashtirishning zamonaviy usullari	375
Yuldasheva D. E.Sapir's contribution to the development of linguistic typology.....	379
Юлдашева Ф., Темирова Ш. Эволюция языка: исторические и современные тенденции	382
Yuldosheva N. Gap qoliplari voqelanishida etnomadaniy omillar ta'siri xususida.....	385

Odilshoh BOBOKALONOV,

Buxoro davlat universiteti dotsenti, PhD

E-mail : o.o.bobokalonov@buxdu.uz , <https://orcid.org/0000-0003-3781-0480>

Filologiya fanlari doktori, professor D.Djafarova taqrizi asosida

ZIDDIYAT KONTENTLI LEKSEMALAR VA ANTONIMLAR PARADIGMASIDAGI FARQLI JIHATLAR

Annotatsiya

Maqolada til tizimi, leksema va ularning atrofidagi nutqiy hosilalarga dialektik qonuniyatlar talablari asosida fikr-mulohaza bildirilgan. Unda an'anaviy tilshunoslikdan farqli ravishda ziddiyat kontentli leksemalar lison//nutq oppozitsiyasi yangi kommunikologik nazariya talablari asosida tilning nutqiy voqelanishida yangi yondashuv zaminida o'rganilganligiga ishora qilingan.

Kalit so'zlar: Til tizimi, leksema, nutqiy hosila, dialektik qonuniyat, ziddiyat kontentli leksema, paradigma, lison//nutq oppozitsiyasi, kommunikologik nazariya, diskursologik, personologik, lingvomadaniy va neyropsixologik xususiyatlar.

DISTINCTIVE ASPECTS IN THE PARADIGM OF LEXEMES WITH CONTRADICTORY CONTENT AND ANTONYMS

Annotation

The article comments on the language system, lexemes and speech derivatives around them based on the requirements of dialectical laws. It is pointed out that, unlike traditional linguistics, lexemes with conflict content are studied on the basis of a new approach to the speech realization of the language based on the requirements of the new communicological theory.

Key words: Language system, lexeme, speech derivative, dialectical regularity, lexeme with contradictory content, paradigm, language/speech opposition, communicological theory, discursological, personological, linguistic, cultural and neuropsychological features.

ОСОБЕННОСТИ В ПАРАДИГМЕ ЛЕКСЕМ С ПРОТИВОРЕЧНЫМ СОДЕРЖАНИЕМ И АНТОНИМАМИ

Аннотация

В статье комментируются языковая система, лексемы и речевые производные вокруг них исходя из требований диалектических законов. Указывается, что в отличие от традиционного языкознания лексемы противоречивого содержания изучаются на основе нового подхода к речевой реализации языка, основанного на требованиях новой коммуникологической теории.

Ключевые слова: Языковая система, лексема, речевой производный, диалектическая закономерность, лексема противоречивого содержания, языково-речевая оппозиция, коммуникологическая теория, дискурсологические, персонологические, лингвистические, культурные и нейropsихологические особенности.

Kirish. Nimlar (anti- va yunoncha onoma — ism, nom) deganda leksema va ular atrofida gilarining 3 turi ajratib ko'rsatilgan. Bular: 1) leksik antonimlar (Mas. baland — past, uzun — qisqa); 2) affiks antonimlar (suvli — suvsiz); 3) sintaktik antonimlar (yuz - bashara). Xuddi shu joyda "antonimlar ("zid ma'noli so'zlar") — grekcha anti — „zid“, „qarama-qarshi“ onoma yoki onyma — „nom“ degani bo'lib, qarama-qarshi tushunchalarni ifodalaydigan so'zlar, ya'ni ma'nosi bir-biriga zid bo'lgan so'zlar antonim deyiladi" deb ta'rif beriladi. Shuningdek, "Fe'llardagi bo'lishli-bo'lishsizlik xususiyati antonimlikni vujudga keltirmaydi. Antonimlar ba'zan juft holda qo'llanib ma'no kengaytiradi yoki yangi ma'no ifodalaydi: tunu kun (har doim - ma'noviy o'zgarishi) hosil bo'lishiga ishora berilgan. Chunonchi, ko'p ma'noli so'z o'zining har bir ma'nosi bilan ayrim so'zlarga sinonim bo'lishi mumkinligi (xafa so'zi bir o'rinda xursand so'ziga antonim bo'lishi yoki qattiq yer — yumshoq yer; baxil (xasis) odam — saxiy odam), bundan tashqari unga sinonimik qatorda shod, xushvaqt kabi so'zlarga antonim bo'la olishi misol keltirilgan : baxil — yumshoq, saxiy; tez — sekin, og'ir; chiroyli — xunuk, badbashara, badburush. Demak, bir so'z sinonimik qatorni tashkil etuvchi so'zlarning har biri bilan atnonim bo'la oladi: Antonimik juftlar ko'chma ma'no ifodalashi mumkin: tunu kun (ravishga ko'chgan), achchiq-chuchuk (otga ko'chgan). Antonim badiiy nutqda qo'llanib tazod yaratish uchun xizmat qiladi: yaxshining ehsoniga

yomonning boshi og'rir. Antonimlarni kel — kelma, bor — borma kabi birliklardan farqlamoq kerak, bu birliklar fe'ning bo'lishli va bo'lishsiz shaklidir. Fransuz tilida ham ne...pas, ne jamais, ne rien, ne plus inkor yuklamalari ham bo'lishli/bo'lishsizlik ma'nolarini shakllantiradi. Masalan : je parle — je ne parle pas kabi.

Tilshunoslikka oid adabiyotlarda antonimlar, leksik-frazeologik antonimlar bilan birga leksik antonimiya, frazeologik antonimiya kabi turlarga ajratiladi:

a) leksik antonimiya: yaxshi-yomon, baland-past, oq-qora, issiq-sovuq kabi.

b) frazeologik antonimiya: boshga ko'tarmoq — yerga urmoq, boshi osmonga yetdi — qovog'idan qor yog'adi, yerga ursa, ko'kka sakraydi - qo'y og'zidan cho'p olmagan kabi;

v) leksik-frazeologik antonimlar: xafa — boshi ko'kka yetdi, og'zi qulog'iga yetdi, terisiga sig'madi kabi.

Ba'zi bir adabiyotlarda antonimlarni tasniflashda ularning to'la va yarim (chala, to'liqsiz) kabi turlari ham mavjudligi aytiladi. R. Sayfullayeva va boshqalar tomonidan yaratilgan "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida antonimlarni tasniflashda ularning qanday o'zakdan tashkil topganligi ham e'tiborga olingan: Antonimlar strukturasi ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi: har xil o'zakli antonimlar: katta — kichik, kirmoq - chiqmoq, muhab - batnafrat; bir xil o'zakli antonimlar: madaniyatli -madaniyatsiz, aqlli-aqlsiz, ongli-ongsiz [5].

Antonimlarni, xususan, quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. O'zaro antonimik munosabatga kirishgan so'zlar tub so'zlardan iborat bo'ladi: oq - qora, yaxshi - yomon, yer - osmon, do'st - dushman, baland - past kabilar. 2. Birinchi komponenti tub so'z bo'lgan, ikkinchi komponenti esa yasama so'zdan iborat antonimlar: xunuk-chiroyli, shirin-bemaza, ahil-noahil, to'g'ri-noto'g'ri, zaif-baquvvat kabilar. 3. Ikki komponenti yasama so'zlardan yasalgan antonimlar: rostgo'y - yolg'onchi, kuchli - kuchsiz, mazali - bemaza, baquvvat - bequvvat, yorug'lik - qorong'ulik kabilar. 4. Ikki komponenti qo'shma so'zlardan yasalgan antonimlar: mehnatsevar - ishyoqmas, ertapishar - kechpishar kabi. 5. Ikki qismi juft so'zlardan tashkil topgan antonimlar: yosh-yalang - qari-qartang, o'yin-kulgi - dard-alam. 6. Ikki qismi takroriy so'zlardan tashkil topgan antonimlar: sekin-sekin - tez-tez, ko'p-ko'p - oz-oz, yig'lab-yig'lab - kulib-kulib, katta-katta - kichik-kichik kabilar.

Hozirgi o'zbek adabiy tilida so'z yasash usul va vositalari ko'p. Tildagi har bir hodisaning yuzaga kelishi tarixi olis davrlarga borib taqaladi. Yusuf Xos Hojib ijodi bo'yicha kuzatish olib borgan S. Ashirboyev va M. Rahmatovlar allomaning omonim, sinonim va antonimlardan ham unumli foydalanganligi: at (hayvon) -at (ism) —at (otmoq); achyig' (achchiq) — achyig' (toza) kabi omonimlar, yaruq-qaraq, yaxshi-yaman, yumshaq-qatyig', achyig'-tatig'; beduk-qodu kabi antonimlar, achig'-silig' (toza), tushar-pabuz-yersel kabi omonimlarni qo'llaganligi haqida ma'lumot beradilar[1].

Tadqiqotlarda antonimlar yasalishining uch yo'li mavjud:

1. Tilning lug'at tarkibida qarama-qarshi ma'noli so'zlarning azaldan mavjud bo'lishi: issiq - sovuq, shirin - achchiq, katta - kichik, keng - tor, kecha - kunduz, yaxshi - yomon kabilar. 2. So'z yasalishi qoidalari usuliga ko'ra antonimiyani vujudga keltirishda ikki holat kuzatiladi: a) tub so'zga sifat turkumi doirasida amal qiluvchi -li va -siz, ba- va be-, bar- va -dor, -no- affikslerini qo'shish orqali: kuchli - kuchsiz, jonli - jonsiz, baquvvat - bequvvat, batartib - betartib, barqaror - beqaror, vafodor - bevafo, mazali - bemaza, haq - nohaq kabilar yasaladi; b) leksik-semantik jihatdan o'zaro qarama-qarshilik munosabatida bo'lgan so'zlarga so'z yasovchi qo'shimchalarni qo'shish yo'li bilan: rostgo'y - yolg'onchi, do'stona - dushmanlar, og'irlashmoq - yengillashmoq, kengaymoq - toraymoq, oqlamoq - qoralamoq kabilar. 3. So'z o'zlashtirish natijasida antonimlar yuzaga keladi: do'st (tojikcha) - dushman (tojikcha), quvonch (o'zbekcha) - g'am (arabcha), band (tojikcha) - bo'sh (o'zbekcha), mudofaa (arabcha) - hujum (arabcha), import (ruscha) - eksport (ruscha), badxo'r (tojikcha) - xushxo'r (tojikcha), assimilyatsiya (ruscha) - dissimilyatsiya (ruscha), analiz (ruscha) - sintez (ruscha), maksimum (ruscha) - minimum (ruscha), manfiy (arabcha) - musbat (arabcha) va boshqalar.

Tilshunoslikka oid adabiyotlarda antonimlarning turlari haqida har xil qarashlar mavjud. Darslik va qo'llanmalarda, avvalo, antonimiyasi hodisasining tilning qaysi sathida yuzaga kelayotganligiga qarab 1) lug'aviy antonimiyasi, 2) grammatik antonimiyasi kabi turlari qayd etiladi [11].

Akademik litseylarning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida: yer-osmon (ot), uzun - qisqa (sifat), ko'p - oz (ravish), keldi - ketdi (fe'l) kabi juftliklar berilgan. Antonimik juftlik hosil bo'lishi uchun ikkita mustaqil tushuncha ma'no jihatdan o'zaro qarama-qarshi bo'lishi, fe'llardagi bo'lishli-bo'lishsizlik xususiyati antonimlikni vujudga keltirishga ta'kidlangan [12].

Ilmiy munozara. Zidlanish tamoyili juda qadimdan buyon diqqat markazida bo'lgan. Zidlanishlarga bizning ajdodlarimiz Abu Nasr Farobiy, Jaloliddin Rumi va

boshqalar katta ahamiyat berganlar, xususan, Jaloliddin Rumiying ta'kidlashlaricha, har qanday "ashyo"ning qimmatini zidi bilan ayon bo'ladi, zidi bo'lmagan narsani ta'rif etish imkoniyatdan tashqaridir. Tangri nurning oshkor bo'lishi uchun qorong'i etib yaratilgan mazkur olamni mavjud ayladi. Odam ro'parasida Iblisning, Muso qarshisida Fir'avning, Ibrohim oldida Namrudning va Mustafo qarshisida Abu Jahlning paydo bo'lishini bunga misol qilib keltirish mumkin. Ana shunday zidlanishlar tilimizda ham o'z ifodasini topgan. Birini aytishimiz bilan uning zidi xayolimizga keladi. Masalan, oq - qora, uzun - qisqa (kalta), baland - past, dono - ahmoq [12].

Sh.Shoabdurahmonov va boshqalar tomonidan yaratilgan "Hozirgi o'zbek tili" darsligida antonim va antonimiyasi tushunchalari chalkashroq izohlangan: "O'zaro qarama-qarshi (zid) ma'noli so'zlar antonimlar deyiladi. So'zlarning bunday munosabatda bo'lish hodisasi antonimiyasi deyiladi: yaxshi - yomon, baland - past, oz - ko'p, yoz - qish, xursand - xafa, olmoq - bermiq, kelmoq - ketmoq kabi" [15]. Darslikda antonimiyasi hodisasi asosida birdan ortiq so'zlar o'rtasidagi zidlik munosabati yotishi qayd etilar ekan, ko'p ma'noli so'z har bir ma'nosi bilan boshqa so'zlarga antonim bo'la olishi ko'rsatiladi va antonim va antonimiyasi tushunchalari o'rtasidagi farqiyat quyidagicha ko'rsatiladi: "Antonimiyada o'zaro zidlik bo'lishi aytiladi, zero zidlikda esa biri ikkinchisini inkor etish hodisasi ham seziladi. Lekin bu ikki hodisa tamoman bir-biridan farq qiladi. Tasdiq va inkor etish tilda bor hodisa. Masalan: olmadi deyilganda berganlik ifodalanganmaydi, balki shu harakat (olish)ning o'zi inkor etiladi. Bu esa antonimiyani yuzaga keltirmaydi" [15].

U.Tursunov, J.Muxtorov, Sh.Rahmatullayevlar tomonidan yaratilgan "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida antonimlar quyidagicha ta'riflangan: "Til birliklarining o'zaro zid munosabatidagi ma'nolarni anglatishi asosida guruhlanishiga antonimlar deyiladi" [6]. H. Jamolxonovning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsligida esa antonimlar tavsifi "Leksik antonimiyasi leksemalarning bir-biriga zid ma'no anglatishidir: oq va qora, qalin va yupqa kabi" tarzida izohlanadi. Demak, qarama-qarshi ma'no bildiradigan so'zlar biri ikkinchisiga nisbatan antonim deyiladi: katta-kichik, uzoq-yaqin, chap-o'ng, sog'aymoq-kasal bo'lmoq, muhabbat-nafrat kabi" tarzida beriladi [6]. H.Jamolxonov antonimlarning yuzaga kelish sabablari haqida fikr yuritganda, asosan, leksik antonimlarni ko'zda tutishi seziladi. Olim antonimiyasi hodisasining, asosan bir turkum doirasida yuz berishini ta'kidlaydi va o'zaro zid ma'no ifoda etmagan leksemalarning ma'lum kontekst ichida so'zlovchi yoki muallif tomonidan antonimik munosabatlarga kiritilishi kontekstual antonimlarni hosil qilishini misollar asosida tahlil etadi.

Xullas, antonimiyada uch xil belgi bor: 1) shakli (fonetik strukturasi) jihatdan har xillik; 2) ma'nosi jihatdan har xillik; 3) ma'nodagi o'zaro zidlik. Ana shu oxirgi belgi antonim so'zni o'zaro birlashtiradi, ya'ni qarama-qarshi ma'noli birlik qiladi" [13].

Antonim so'zlardan ziddiyat kontentli leksemalarning farqi shundaki, bunda til sathidan tashqarida yuzaga chiqadigan nutqiy holat bilan aloqador lingvistik vaziyatlarga alohida diqqat qaratiladi. Ziddiyat kontentli leksemalarning kommunikologik, diskursologik, personologik, lingvomadaniy va neyropsixologik xususiyatlari aniqlanadi. Bu sohalarining uzviy aloqadorligida ziddiyat kontentli leksemalarning diskurs-muloqot va lingvokognitiv ahamiyati paradigmalari o'rganiladi. Masalan, nutq yadrosidan joy oladigan alohida so'z turkumlariga mansub modal, tasdiq-inkor, undov, taklif xitob so'z-gaplar qurshovi va periferiyalarida ziddiyat kontentlari uchrashini hisobga olsak, bunday leksemalarning chegaralari kengayib borishini ko'rishimiz mumkin. Chunonchi, jadvalga e'tibor beramiz :

Ha	Ha albatta → Balli → Barakallo → Ma'qul → Rost → To'g'ri → Shunday → Tushunarli// Baraka toping → Haq gap → Adashmadigiz → To'g'risi shu → Rost aytasiz → To'g'ri gapirdingiz → Gapingiz haq // To'g'ri qaror → Alhamdulillah shunday → Alloh sizdan rozi bo'lsin → Boringizga shukr// To'g'risi ham shunday → Boshqa gap bo'lishi mumkin emas.	Tasdiq (dan) + ma'qullash + olqishlash + qo'llab-quvvatlash + ijobiy munosabat + shukronalik + qat'iylik (kacha)
Yo'q	Yog'-e → Bunaqamas → Bilmasam → Tushunmadim // Ha deyolmayman → Nega endi men ? → Xo'p deyishim kerakmi ? // Bu savol menga emas → Buni o'ylab ko'rish kerak	Inkor (dan) – istihola + rad etish + bo'yin tovlash (gacha)

Jadvaldagi Ha va Yo'q yarusidan tashqaridagi nutqiy hosilalar vaziyat talabi bilan insonga ta'sir uyg'otuvchi ruhiy holat bilan aloqador bo'lib, nutq so'zlovchisining ong-tafakkuri, axloq-odobi, tarbiya darajasi, diskurs monosabatga tayyorligi va xabardorligi kabi omillar bilan aloqador hisoblanadi. Vaziyatni baholash, yumshatish, keskinlashtirish va fors-major holatlarning oldini olishda ziddiyat kontentli leksemalar, nutqiy konfiguratsiyalar [Tasdiq (dan) + ma'qullash + olqishlash + qo'llab-quvvatlash + ijobiy munosabat + shukronalik + qat'iylik (-kacha)] paradigmalari bilan bir qatorda [Inkor (dan) – istihola + rad etish + bo'yin tovlash (-gacha)] bo'lgan lisoniy ma'nolar inson miyasida tizimiy jihatdan o'rnatilgan bo'ladi hamda shu bilan bir qatorda neyropsixologiyistik holat bilan baholanadi.

Xulosa. Empirik yondashuvda har bir birlik alohida-alohida tekshiriladi. Manbani o'rganishning har ikki bosqichi

ham birday muhim, ikkinchisini birinchisiz, birinchisini ikkinchisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ularni bir-biridan uzish, qarama-qarshi qo'yish mumkin emas. Bilishning ikki zaruriy bosqichi ham cheklangan. Ya'ni empirik bilim nazariy xulosalar uchun material bo'lib xizmat qiladi. Nazariy tilshunoslik har qanday birlikning mohiyati uning boshqa sistemadoshlariga munosabatini chuqur tahlil qilish bilan ochiladi, degan metodologiyaga tayanadi. Xulosa qilib aytganda, ziddiyat kontentli leksemalar lison/nutq oppozitsiyasida kommunikologik, personologik, diskursologik va neyropsixologik hodisa sifatida grammatik qobiqdan tashqarida namoyon bo'ladi. Ularning leksik-semantik va formal-funksional xususiyatlari keng qamrovli bo'lib, dialektik qonuniyatlar o'Ichamida o'rganilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Аширбоев С., Рахматов М. Ўзбек адабий тили тарихи. Тошкент, 2003. Б. 16-17.
2. Бобокалонov P.P. Нейропсихоллингвистика: языковая личность и харизматический человек (Теория, практика и методика). Монография, LAMBERT Academic Publishing, Chisinau, Moldavia-Europe, 2023. 230 с. ISBN 978-620-6-15214-9.
3. Жамолхонов Х. Ҳозирги ўзбек адабий тили. -Тошкент: Талкин, 2005. Б. 170.
4. Сайфуллаева P. Ҳозирги ўзбек тилида кўшма гапларнинг формал-функционал талқини. –Тошкент: «Фан» нашр. 1994 8-24:-28-64; 177-248 б.
5. Сайфуллаева P., Курбонова M., Менглиев B., Бокиева Г. Ҳозирги ўзбек тили. (Кириш, Фонетика-фонология, Графика, Талаффуз ва имло, Лексикология, Фразеология, Лексикография). Дарслик. -Тошкент, 2005. Б. 106.
6. Турсунов У., Мухторов Ж., Рахматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. - Тошкент: Ўзбекистон, 1992. Б. 120.
7. Begimova G. J. Leksik-semantik sath va uning birligi masalalari talqini//Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2022, № 3) ISSN 2181-1709 (P)
8. Bobokalonov P. R. Kanonik modeli fransuzcha-o'zbekcha gaplarning sistem-struktural, lingvodidaktik va komparativ tahlili, dissert. Filol. fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro, 2023. -4-134 b.
9. Bobokalonov R. R. O'zbek tilida semantik-funksional gaplar talqini, Toshkent: « Fan » nashriyoti. 2006, -3-127 b.
10. Bobokalonov R. R. O'zbekcha-fransuzcha semantik-funksional gaplarning farqlanishi va kommunikativ neyropsixologiyistik tadqiqotlar. Filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi, Buxoro -2022, 4, pp. 07-109.
11. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Qodirov V., Jo'raboyeva Z. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. –Toshkent: Ma'naviyat, 2011. -180-181 b.
12. Nurmonov A., Sobirov A., Yusupova SH. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Akademik litseylarning 2-bosqich talabarlari uchun darslik. – Toshkent: Ilm Ziyov, 2010. B. 78-79.
13. Rajabov F. Pardayeva B. Tursunov B. Antonimlarning ona tili darsliklari va qo'llanmalaridagi talqini// Международный научный журнал № 6 (100), часть 3 «Новости образования: исследование в XXI веке» январь, 2023 г.
14. Sayfullayeva R. Bobokalonov R.R. Neyropsixologiyistik: lingvistik shaxs va xarizmatik shaxs. Monografiya, GlobeEdite. Moldova Respublikasi, Kshenyov, 2023. 3-149-betlar ISBN: 978-620-0-64878-55.
15. Shoabdurahmonov Sh.Sh. O'zbek lili dialektologiyasi. - T.: «O'qituvchi», 1978. 43-b.
16. Djafarova, Dildora, Yaxshiboyeva Nodira, and Abdullayeva Zulfiya. "Socio-Cultural Memory And Its Reflection In French Phraseology." Journal of Positive School Psychology (2022): 2883-2889.
17. Ilhomovna, D. D., & Ostonovich, B. O. (2024). Interaction of Language Games in the Articulation of "Historical Memory" Within French and Uzbek Phraseology. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 2(1), 348-354.
18. Ilhomovna, D. D., & Ostonovich, B. O. (2024). Interaction of Language Games in the Articulation of "Historical Memory" Within French and Uzbek Phraseology. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 2(1), 348-354.
19. Ilxomovna, Djafarova Dildora. "The emergence of the concept of "historical memory" in linguistics and the history of its socio-cultural formation." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 12.3 (2022): 169-173.
20. Ilhomovna, Djafarova Dildora, Bobokalonov Odilshoh Ostonovich, and Yaxshiboyeva Nodira Ergashovna. "Contemporary Usage of Archaic Phraseological Units Expressing "Historical Memory" In Uzbek and French Languages." American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769) 2.2 (2024): 371-377.
21. Rahmonova, Gulnoza, and Dildora Djafarova. "Explanation of the term" neologism." in linguistics. In Конференции. 2021.
22. Ilxomovna Djafarova Dildora. "Fransuz va o'zbek frazeologiyasida "tarixiy xotira" ni ifodalashda til o'yinlarini o'zaro ta'siri (ahamiyati)." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 1.1 (2021): 255-259.